

АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДЧИХ ПОМИЛОК

УДК 347

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що за вибірковими даними у кожній десятій справі, надісланій на розгляд суду, слідчі припускаються помилок, виправлення яких викликає необхідність або повернення справи для додаткового розслідування, або реабілітації особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, або істотної зміни судом обвинувачення [1, с. 45]. Тактичні помилки, які інколи допускаються слідчим на початковому етапі розслідування злочинів важко, а іноді неможливо виправити на наступних етапах розслідування. Саме тому важливо на практиці організувати початковий етап розслідування злочину.

Доцільно зазначити, що у визначених аспектах проблема слідчих помилок була предметом досліджень таких науковців, як: Климчук В.П., Михайлов А.І., Сисоєнко Г.І., Ческідов Н.Н. Шейфер С.А. та інші.

Метою даної статті є проведення комплексного аналізу слідчої практики та думок науковців висвітлених у періодичних та монографічних працях щодо проблеми криміналістичного дослідження слідчих помилок.

У щоденному розумінні помилка – це “неправильність у діях і думках” [7, с. 152].

Помилка – це викривлене пізнання об’єктивної дійсності, обумовлене особистими якостями суб’єкта, яке призводить до висновків ненавмисного характеру. Варто зазначити, що термін помилитися – значить, припуститися помилки, обманутися. В юридичній літературі та юрисдикційній практиці широко використовується термін “слідча помилка” для характеристики будь-яких погрішностей в роботі слідчих підрозділів. Слідчі помилки належать до поширених і недостатньо вивчених явищ правозастосовчої діяльності [8, с. 183].

На думку В.К. Климчука, під процесуальною помилкою слід розуміти ненавмисне порушення процесуального закону, що виражається в невиконанні або неналежному виконанні його вимог слідчим, органом дізнання. Автор зазначає, що найбільша кількість помилок при розслідуванні злочинів відбувається на етапі проведення досудового слідства та перевірки заяв про злочин [6, с. 215].

Г.І. Сисоєнко слідчою помилкою вважає неправильне розуміння, через суб’єктивний та об’єктивний характер, слідчим тієї або іншої ситуації, що спричинила прийняття рішень і дій, які суперечать нормам права, науковим рекомендаціям криміналістики, даних інших наук, які

перешкоджають унаслідок цього досягненню цілей досудового розслідування [9, с. 9].

На шкідливість для справи правосуддя цього явища звертав увагу ще Ганс Гросс у своїй відомій праці “Настанова для судових слідчих як система криміналістики” 1892 р.[2]

Слідчі помилки негативно впливають на правосвідомість громадян та на авторитет правоохоронних органів у населення [3, с. 165].

М.М. Китаєв наголошував, що слідчі помилки є загрозою для суспільства, якщо їх не помічати і своєчасно не запобігати їм [5].

Водночас, необхідно чітко відокремлювати слідчу помилку, пов’язану зі свідомим відхиленням від приписів закону, від злочинів проти правосуддя, таких, як свідоме незаконне затримання, привід або арешт (ст. 371 КК України), свідоме притягнення невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України), примушувальні покази (ст. 373 КК України) та ін. Межа, що відокремлює ці злочини від зовні схожих кримінально-процесуальних правопорушень, проходить через об’єктивну сторону і, головне, за умислом, який при вчиненні злочинів проти правосуддя, диктується чітко обумовленою метою.

Невідповідальність діяльності меті та завданням породжує помилки. Слідчі дії, унаслідок яких виникає неправильна правова оцінка діянь підсудних, а в окремих випадках - необґрунтоване засудження невинних, знижують ефективність досудового розслідування злочинів [10, с. 48 - 49].

Отже, проблема слідчих помилок привертала увагу науковців і раніше. У криміналістичній літературі вчені також надавали важливе значення дослідженню даного питання. Так, Н.С. Карпов розглянув це питання у своїй роботі, присвяченій сучасним можливостям використання передового досвіду у розкритті та розслідуванні злочинів. Учений, досліджуючи дане питання, зазначив, що поняття слідчих помилок включає в себе такі істотні ознаки: 1) помилки здійснюються самостійні суб’єкти процесуальної діяльності, які мають право розкривати та розслідувати злочини; 2) помилки свідчать про недотримання цільових настанов процесуального провадження; 3) усі помилки є об’єктивно-протиправними; 4) вони являють собою порушення вимог, які визначають правомірність процесуальної діяльності; 5) помилки повинні усуватися правовими засобами. Також автор поділяє слідчі помилки на такі кваліфікаційні групи: помилки, що породжуються неправильною оцінкою слідчим правомірності своїх дій, коли він через відсутність досвіду чи необхідних знань суб’єктивно впевнений, що чинить правильно, відповідно закону, тоді як у дійсності він порушує його; помилки, що є результатом ненавмисного знехтування слідчим виконання вимог КПК України, який регулює до-

судове слідство, або наукових рекомендацій, тактики та методики розслідування [4, с. 107 - 113].

Про необхідність усунення недоліків, які трапляються при проведенні слідчих дій, наголошував також Н.Н. Ческідов. Автор зазначав, що з метою усунення цих недоліків необхідно вдосконалювати методику розслідування розбоїв, при цьому особливу увагу необхідно приділяти початковому етапу розслідування та початковим слідчим діям [11, с. 282].

Негативний вплив слідчих помилок на хід розслідування кримінальної справи зумовлює необхідність активізації боротьби з ними. Заходи, що впливають на процес усунення слідчих помилок, покликані виправляти та попереджувати їх.

Всебічне дослідження слідчих помилок, а також засобів їх попередження та усунення, є досить актуальним. Будь-яка помилка протиправна і неприпустима під час здійснення правосуддя.

Багато слідчих помилок мають характер добросовісної омані. Це явище можна пояснити недостатнім рівнем підготовки слідчих і неналежним знанням норм КПК України тактико-криміналістичних рекомендацій, невмінням застосувати знання в конкретних слідчих ситуаціях.

Однією з причин, які сприяють прийняттю слідчим помилкових рішень, є також перевантаження, нерівномірне розподілення кримінальних справ між слідчими, невміла організація взаємодії між слідчим та органом дізнання.

Багато недоліків залежить від факторів, які характеризують рівень професійної підготовки слідчого, його навантаження, матеріально-технічну оснащеність, керівництво розслідуванням та його аспекти. Для виявлення типових слідчих помилок при розслідуванні розбоїв, на наш погляд, важливим є вивчення матеріалів кримінальних справ та проведення анкетування слідчих.

Отже, у криміналістичних джерелах неодноразово науковці акцентували увагу на необхідності своєчасного проведення невідкладних слідчих дій.

Боротьбі із слідчими помилками приділяється винятково велике значення. Про це свідчать норми КПК України (ст. 234, 236, 347, 354, 355).

Грунтуючись на розумінні слідчих помилок, яке склалося у сучасній криміналістичній і процесуальній науці, визначимо можливості їх вивчення стосовно практики розслідування розбоїв.

Ураховуючи здобутки інших науковців та власні напрацювання, вважаємо, що виявлення та аналіз слідчих помилок, що трапляються при розслідуванні злочинів, можливе за допомогою таких методів:

- безпосереднє вивчення кримінальних справ, порушених за ознакою статті особливої частини КК України, які були передані до суду; вивчен-

ня кримінальних справ, порушених за ознакою статті особливої частини КК України, які були призупинені за статтею особливої частини КК та порівняння протоколів слідчих дій;

- аналіз статистичних даних МВС;

- вивчення наукових джерел, в яких йдеться про ті чи інші недоліки слідства.

Використання всіх вищезазначених методів дозволить отримати необхідні висновки з даного питання та сформулювати необхідні рекомендації щодо усунення цих помилок.

Вивчення слідчої практики показує, що основне завдання слідства – повне та швидке розкриття злочинів досягається не завжди. Нерідко успішному розслідуванню та розкриттю злочину перешкоджає несвоєчасне порушення кримінальної справи, ця обставина також є однією з недоліків у слідчій діяльності. Зволікання з порушенням кримінальної справи в деяких випадках було пов'язано із зайвими перевітками, доповненнями та уточненнями наявних матеріалів, що призводило до втрати часу.

Незважаючи на професійну майстерність багатьох слідчих, все ж таки існують випадки, коли неналежним чином організовується процес розкриття злочину за “гарячими” слідах та не забезпечується своєчасний виїзд на місце події слідчо-оперативної групи (надалі СОГ). У зв'язку з цим, нерідко слідчий розпочинає огляд несвоєчасно, а в деяких випадках ця слідча дія взагалі не проводиться. Деякі слідчі недооцінюють значення огляду місця події та помилково вважають, що у справах даної категорії ця слідча дія малоефективна. За вивченими кримінальними справами огляди місця події проводилися тільки в 62 % злочинах цієї категорії. Огляди інколи були не результативними, унаслідок наявності недоліків при проведенні слідчих дій на початковому етапі розслідування (виявлені сліди погано фіксуються або взагалі не фіксуються та не вилучаються; у протоколі недостатньо докладно описуються обстановка та об'єкти огляду; фотографування зазвичай не проводиться; не додаються схеми до протоколу; у деяких випадках безпідставно звужувалися межі огляду).

Так, наприклад, у м. Києві в нічний час невідомі особи вчинили розбійний напад на гр. Х, завдані останньому тілесні ушкодження, викрали в нього гроші та цінності. Як видно з протоколу огляду місця події, слідчий виявив вдавнені сліди взуття злочинців на снігу, однак не описав їх докладно, не зафіксував, а тільки вказав у протоколі на їх наявність. Слідчий не здійснив огляд прилеглої місцевості. Унаслідок цього не було зібрано матеріалів для розшуку злочинця, якого так і не вдалося встановити.

Як показав аналіз кримінальних справ, у багатьох протоколах огляду місця події відсутні схеми та фототаблиці, тобто не всі описані в протоколі огляду місця події сліди, інші речові докази фотографуються та вилучаються. Це ускладнює процес закріплення слідів і речових доказів, а також уявлення про їх місце розташування відносно до певних предметів або об'єктів. Унаслідок таких помилок при проведенні трасологічної експертизи важко скласти точне уявлення про механізм проведеного злочину; використання знарядь, інструментів тощо. Крім того, у 67 % випадках у протоколах огляду місця події відсутній запис про присутність кінолога при проведенні даної слідчої дії. Ту обставину, що не завжди на місце злочину направляється СОГ з оптимальним поєднанням сил, можна пояснити недостатньою кількістю осіб, яких призначають на добове чергування; неповною поінформованістю чергового про вчинений злочин. Як показали результати досліджених кримінальних справ, такий оптимальний склад СОГ не завжди направляється на місце події одразу після надходження заяви про вчинений розбійний напад. Так, при розслідуванні цих злочинів у 32 % випадках на місце події одразу після отримання заяви про злочин прибували слідчий, оперативний працівник кримінального розшуку, експерт-криміналіст. У 59 % випадків збір початкового матеріалу здійснювався тільки слідчим та працівником кримінального розшуку. У 9 % на місце події були задіяні слідчий, оперативний працівник кримінального розшуку, дільничний інспектор міліції, експерт-криміналіст, кінолог. Інколи на практиці трапляються випадки, коли огляд місця події при розслідуванні розбійних нападів, вчинених із метою заволодіння приватним майном громадян, слідчі та криміналісти здійснюють розрізнено. Слідчий оглядає матеріальну обстановку міста події та складає протокол, а криміналіст виконує технічну роботу з виявлення та закріплення слідів. Це також є помилкою, яка зазвичай трапляється при здійсненні такої слідчої дії, як огляд міста події. Для того, щоб отримати з проведеного огляду найбільшу користь, а також для швидкого розслідування та розкриття злочину необхідно, щоб слідчий та спеціаліст-криміналіст працювали спільно, виконуючи при цьому кожний свою функцію. Їх загальним завданням при огляді місця події є отримання з матеріальної обстановки місця події найбільше інформації, яка в подальшому дозволить здійснити повне всебічне розслідування даного злочину та швидко його розкриттю. Функція слідчого полягає в проведенні огляду місця події та оформленні протоколу. Але в тих випадках, коли необхідним є уточнення будь-якої інформації стосовно деяких слідів, залишених на місці пригоди, наприклад, коли слідчий хоче знати думку експерта стосовно можливого механізму чи способу вчинення даного злочину, також про засоби чи знаряддя, якими були залишені

сліди при зломі дверей, або для уточнення деяких інших обставин, слідчий повинен з'ясувати думку спеціаліста стосовно цих питань. Все це необхідно тому, що в процесі огляду важливо не тільки установити сліди злочину, а й більш детально їх описати, з тим, щоб закріпити доказову інформацію, яка міститься в них.

Підводячи підсумок усього зазначеного вище, доцільно наголосити, що ефективним інструментом для вирішення вище перелічених тактичних помилок на початковому етапі розслідування злочинів є формування постійно діючих СОГ, що дозволить вирішити такі основоположні завдання початкового етапу розслідування, як: досягнення узгодженої діяльності щодо розслідування злочинів на основі чіткого розмежування компетенції слідчого та всіх членів СОГ; забезпечення спільної діяльності членів СОГ.

1. Вопленко Н.Н. Ошибки в правоприменении: понятие и виды // Сов. государство и право. – 1981. – № 4. – С. 38 – 45.
2. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – Новое изд., перепеч. с изд. 1908. – М.: ЛексЭст, 2002. – 1088 с.
3. Карпов Н.С. Использование передового опыта органов внутренних дел по раскрытию и расследованию преступлений в целях совершенствования криминалистической тактики и методики: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 1989. – 216 с.
4. Карпов Н.С. Теоретичні основи та практика використання передового досвіду органів внутрішніх справ у протидії злочинній діяльності: Монографія. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2000. – 124 с.
5. Китаев Н.Н. Неправосудные приговоры к смертной казни: Системный анализ допущенных ошибок. – Иркутск: ИГЭА, 2001. – 384 с.
6. Климчук В.П. Понятие и виды процессуальных ошибок на этапе окончания предварительного следствия // Вопросы права в третьем тысячелетии: Матер. межвуз. науч.-практич. Конф. вузов МВД Республики Беларусь и России / Под ред. А.Я. Гришко, Ю.С. Ефимчика, В.М. Козлова. – Брянск. – Мн.: БФ МосУ МВД России, 2003. – С. 215 – 216.
7. Кондаков Н.И. Логический словарь – справочник. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Наука, 1975. – 720 с.
8. Михайлов А.И., Шейфер С.А. Изучение причин следственных ошибок и путей их устранения в стадии предварительного расследования // Методология и методика изучения следственных ошибок. – М., 1986. – С. 183 – 187.
9. Сысоенко Г.И. Вопросы оптимизации расследования краж государственного или общественного имущества с проникновением в помещение или иное хранилище: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 1990. – 20 с.
10. Характер, причины и способы устранения ошибок в стадии предварительного расследования: Метод. пособие. – М.: Ин-т Прокуратуры СССР, 1991. – 80 с.
11. Ческидов Н.Н. Недостатки в организации и в проведении первоначальных

следственных действий по делам о разбое // Пробл. соц. законности на современном этапе развития советского государства: Межвуз. науч. конф. Тез. докл. – X., 1968. – С. 280 – 282.

Batiuk O.V., Cherneha S.Y.

Urgency of the Question of the Crime Detection Investigation of Criminal Mistakes

The purpose of this article is to make complex analysis of investigatory practice. The authors also analyze the thoughts of other scientists on the problem of criminal detection investigation of criminal mistakes.

Keywords: criminal mistakes, crime detection investigation, criminal cases, investigator